

БЕЗАЛТЕРНАТИВНОСТ НА ЗАДЪЛЖИТЕЛНОСТТА И АЛТЕРНАТИВЕН¹ ИЗБОР НА УЧАСТИЕ В ПЕНСИОННООСИГУРИТЕЛНАТА СИСТЕМА НА БЪЛГАРИЯ

Доц. д-р Пламен Йорданов,
катедра „Застраховане и социално дело”,
СА „Д. А. Ценов” – Свищов

Резюме: Освен като фундаментален принцип с пряко отношение към финансовата организация на социалноосигурителната защита, задължителността следва да бъде възприемана и като израз на грижите на обществото за неговите членове, обусловена от обективно установената недостатъчна ефикасност на персоналните решения и предприемани икономически действия за постигане на желаното състояние на индивидуална и социална сигурност. Цел на настоящата разработка е, без да поставя под съмнение безалтернативната задължителност на провежданата пенсионноосигурителна защита, да подложи на дискусия безусловната задължителност на участие в публичното пенсионно осигуряване в условията на многоколонните схеми и утвърждаващи се пазарни принципи за организация на съвременните социалнозащитни системи.

Ключови думи: Пенсионно осигуряване, публично пенсионно осигуряване, задължително пенсионно осигуряване.

JEL – H55 - Social Security and Public Pensions

¹ Традиционно значението на думата „алтернатива” (фр. alternative) се свързва с избора на едно от две възможни взаимноизключващи се решения. В специализираната научна терминология, обаче, думата „алтернативен” често се използва и при описание на ситуации с повече от един вариант на решение, напр.: алтернативна норма (правна норма, която съдържа повече от един вариант на решение, като изборът на варианта, който следва да се приложи при регулиране на правоотношението, е предоставен на страните по него или на съответния държавен орган, респ. съда); алтернативни наказания (предвиждане в наказателния закон на два и повече вида наказания, от които съдът може да наложи само едно); алтернативно задължение (дължимото се състои от две и повече различни престации при условие, че с престирването на една от тях по избор задължението се погасява). Вж.: Речник на чуждите думи в българския език с приложения. Пето преработено и допълнено издание. В. Търново, 2002, с. 43.

Широко разпространено в научните среди становище представя сигурността като “състояние на опозната, предвидена във времето и овладяна (минимизирана) чрез различни стратегии и механизми несигурност”², а традиционното философско разбиране отрежда на производството на материални блага ролята на фундамент на съществуването и развитието на човешкото общество³. Подобна интерпретация обвързва постигането на желаното състояние на сигурност, от една страна, с протичащите множество процеси на разпределение и преразпределение на произвеждания продукт, и от друга страна – със съзнателните и целенасочени индивидуални и колективни действия, гарантиращи нормалното човешко съществуване и възможност за удовлетворяване на многообразието от текущи и бъдещи човешки потребности в условията на обективното съществуване на рисковете и в контекста на желаните измерения на стандарт и качество на живот.

Постигането на желаните измерения на стандарт и качество на живот като цяло е водещ приоритет на индивидуалното икономическо поведение и в известен смисъл предопределя избора на форма на проявление на икономическа активност, гарантираща желан текущ доход, позволяващ удовлетворяване на колкото е възможно по-широк кръг текущи и бъдещи потребности на колкото е възможно по-високо равнище. Запазването и поддържането на постигнатите стандарт и качество на живот, обаче, особено във връзка с удовлетворяване потребностите на лицата в преобладаващата част от случаите на проявили се рискове и предизвикани неблагоприятни последици, се превръщат в основен ангажимент на изгражданите и функциониращи в съвременното общество социалнозащитни системи.

Социалното осигуряване е механизъм на проявление на съвкупността от социално-икономически отношения, които се пораждат при формиране на специален фонд от вноските на определени източници и неговото управление и разпределение в полза на лица, понасящи неблагоприятните икономически последици от състоянието на неработоспособност, предизвикано от настъпването на предварително очаквани определени събития⁴. Неговата поява е резултат от процесите на постепенно обособяване на осигурителния фонд⁵, а ролята му на фун-

² Вж.: Димова, Д. Осигурителни и социално-защитни стратегии. Тракия – М, София, 1999, с. 21 и сл.

³ Вж.: Философски речник. София, 1968, с. 387.

⁴ Относно дефинирането на социалното осигуряване като икономическа категория по-подробно вж. **Георгиев**, Здр., Пл. Йорданов. Теория на социалното осигуряване. В. Търново: Фабер, 2008, с. 72 и сл.

⁵ В специализираната литература с понятието осигурителен фонд е прието да се представя съвкупността от средствата, които потребяват неработоспособните лица.

дамент на социалнозащитните системи с основен принос за постигане на социална сигурност в съвременното общество се свързва с ефектите от задължителността върху процесите на окрупняване на обособения осигурителен фонд, вкл. и в условията на многоколонната схема като модел на пазарната организация на провежданата социалноосигурителна защита.

Задължителността, като основополагащ принцип на социалното осигуряване, не променя принципната схема на неговото функциониране, но има съществено значение по отношение на финансовата организация на предоставяната осигурителна защита⁶. От една страна, задължителният характер на социалното осигуряване гарантира постоянен приток на осигурени лица към осигурителната съвкупност, обусловен от упражняваната платена трудова дейност, като по този начин гарантира и възможността, при определени условия - доста удобна и предпочитана, за солидарно покриване на разходите за осигурителни плащания за сметка на събираните текущи приходи от осигурителни вноски. От друга страна, задължителността на социалното осигуряване гарантира защитата на осигурените лица в случаи на неработоспособност в резултат от проявлението на покрити осигурителни рискове. На фона на обективно установената в хода на общественоекономическото развитие невъзможност за постигане на приемливо решение на индивидуално равнище на проблема с издръжката на лицата в случаите на неработоспособност и загуба на получаваните доходи от упражнявана трудова дейност, задължителността на социалното осигуряване следва да бъде възприемана не като форма на груба принуда, а като безалтернативно средство за налагане и реализиране на рационалната типология на персонално икономическо поведение, понякога неосъзнато и неприемливо за отделните индивиди, но гарантиращо определено ниво на удовлетворяване на потребностите и поддържане на достигнатите стандарт и качество на живот.

Многоколонната схема на социалноосигурителната защита, наложила се като стандарт за организация на социалното осигуряване в съвременното общество, има пряко отношение към процесите на продължаващо окрупняване на обособения осигурителен фонд. Постигането на желаното ниво на компенсиране на доходите от упражня-

Процесите на обособяване на осигурителния фонд се свързват с предварителното целево заделяне на части от произведения продукт с предназначение да бъдат използвани за удовлетворяване потребностите на неработоспособните лица. Пак там, с. 134 и сл.

⁶ По-подробно вж.: Кацаров, Ив. Теория на общественото осигуряване. Част I. Свищов, 1967, с. 89 и сл.; Георгиев, Здр., Пл. Йорданов. Цит пр., с. 79 и сл.

вана трудова дейност при изпадане в състояние на неработоспособност е гарантирано от координираното съвместно съществуване и взаимно допълване на различаващи се по определени свои характеристики форми на социално осигуряване – задължителни и доброволни, разходопокривни и капиталопокривни, следващи логиката на схемите с дефинирани плащания и с дефинирани вноски, солидарни и с индивидуализация на осигурителния принос и др. В този смисъл, еволюционните измерения на безалтернативната задължителност пряко кореспондират с многоколонната схема на организация на социалното осигуряване, а предлаганата организационна и продуктова диверсификация на социалноосигурителната защита обогатяват възможностите за допълващ или алтернативен персонален избор на рационално икономическо поведение, гарантиращо поддържане на постигнатите стандарт и качество на живот.

Институционализацията на реформираното социално осигуряване в България допълва традиционната безалтернативна задължителност на участие на икономически активните лица с продуктовата и организационна диверсификация на провежданата в рамките на изградената многоколонна схема социалноосигурителна защита. В първообраза си разпоредбите на осигурителното законодателство⁷ регламентират задължителното едновременно осигуряване на упражняващите трудова дейност лица в държавното обществено осигуряване (възприемано като базов елемент на осигурителната система) и в допълнителното задължително пенсионно осигуряване в универсални и професионални (за лицата, полагащи труд при условията на първа и втора категория труд) пенсионни фондове, и възможностите за участие в допълнителното доброволно пенсионно осигуряване в доброволни пенсионни фондове. Желаните ефекти от подобно законодателно моделиране на рационалното персонално икономическо поведение се свързват с очакванията за постигане на балансирано разпределение на финансовите тежести при формиране на възприеманите като стандарт нива⁸ на компенсирани на доходите на лицата при тяхното пенсиониране.

⁷ Официализирането на многоколонната схема за организация на социалноосигурителната защита в България се свързва с влизането в сила, от началото на 2000 г., на Кодекса за задължително обществено осигуряване (ДВ, бр. 110 от 1999 г.) и Закона за допълнително доброволно пенсионно осигуряване (ДВ, бр. 65 от 1999 г.), прераснали, през 2003 г., в Кодекс за социално осигуряване (ДВ, бр. 67 от 2003 г.).

⁸ Като препоръчително в това отношение се посочва равнище на компенсирани на последните нето-доходи между 70 и 90 %, при гъвкавото участие на различните форми на пенсионноосигурителна защита – между 40 и 50 % с източник публичната, между 10 и 20 % с източник фирмената и между 15 и 20 % с източник

Данните от официалната статистика безапелационно утвърждават държавното обществено осигуряване като фундамент на провежданата социалноосигурителна защита. Пенсията за осигурителен стаж и възраст, изплащана от Държавното обществено осигуряване през 2015 г., е в размер 351,73 лв., което представлява 48,4% от брутния средномесечен осигурителен доход и достига забележителните не само за българските условия 61,8% от нетния средномесечен осигурителен доход за страната⁹. В този смисъл следва да бъдат разглеждани и оценявани и част от последните промени в осигурителното законодателство, превръщащи Държавното обществено осигуряване в алтернатива на осигуряването на лицата в универсални и професионални пенсионни фондове. Логично е, обаче, да бъде поставен и въпроса: доколко солидарността, взаимопомощта и регламентираното преразпределение чрез механизма на формиране и ограничаване размерите на пенсиите за трудова дейност, изплащани от Държавното обществено осигуряване, представляват универсално средство за гарантиране на очакваната адекватна насрещна престация на наложеното като рационално икономическо поведение, особено по отношение на лица с доходи от трудова дейност, чувствително превишаващи нивата на средния осигурителен доход за страната? И респективно, не назрява ли моментът за предприемане на реципрочни законодателни промени, превръщащи участието в универсални пенсионни фондове в алтернатива на публичното пенсионно осигуряване в условията на безалтернативното участие в пенсионноосигурителната система на България?

частната. В отделните страни посочените форми на пенсионноосигурителна защита се проявяват в различно съотношение като източници на доходи при пенсиониране на лицата – напр. в Германия съотношението е 85/5/10 на сто, във Великобритания то е 65/25/10 на сто, в Холандия е 50/40/10 на сто, а в Швейцария е 42/32/26. През 2007 г. експерти на КФН, отчитайки тенденциите на икономическо развитие и протичащите демографски процеси, предвиждат достигане на равнище на компенсиране на доходите при пенсиониране на лицата през 2050 г. около 50%, 35% от които с източник Държавното обществено осигуряване, а останалите около 15% - с източник универсалните пенсионни фондове. Вж Bero Roos. Der Aktuar in der betrieblichen Altersversorgung. Seminar über Versicherungsmathematik. Universität Hamburg, Februar 2002, S. 8; Betriebliche Altersversorgung (Kompendium). Verbund Selbständiger Finanzdienstleister, S. 1 u.a.; Христова, М., и др. Очакван коефициент на заместване от втори стълб на пенсионната система в България. КФН, Бюлетин, 3/2007, с. 4 и сл.

⁹ Вж.: Основни макроикономически показатели и показатели за Държавното обществено осигуряване. НОИ. http://www.noi.bg/images/bg/about/statisticsandanalysis/statistics/pokazатели/Dinam%20pokazатели-2010_2016.pdf

ИЗПОЛЗВАНА И ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА:

1. Георгиев, Здр., Пл. Йорданов. Теория на социалното осигуряване. В. Търново: Фабер, 2008.
2. Димова, Д. Осигурителни и социално-защитни стратегии. Тракия – М, София, 1999.
3. Кацаров, Ив. Теория на общественото осигуряване. Част I. Свищов, 1967.
4. Христова, М., и др. Очакван коефициент на заместване от втори стълб на пенсионната система в България. КФН, Бюлетин, 3/2007, с. 4 и сл.
5. Речник на чуждите думи в българския език с приложения. Пето преработено и допълнено издание. В. Търново, 2002.
6. Философски речник. София, 1968.
7. Закон за допълнително доброволно пенсионно осигуряване. ДВ, бр. 65 от 1999 г.
8. Кодекс за задължително обществено осигуряване. ДВ, бр. 110 от 1999 г.
9. Кодекс за социално осигуряване. ДВ, бр. 67 от 2003 г.
10. Основни макроикономически показатели и показатели за Държавното обществено осигуряване. НОИ.
http://www.noi.bg/images/bg/about/statisticsandanalysis/statistics/pokazateli/Dinam%20pokazateli-2010_2016.pdf
11. Bero Roos. Der Aktuar in der betrieblichen Altersversorgung. Seminar über Versicherungsmathematik. Universitaet Hamburg, Februar 2002.
12. Betriebliche Altersversorgung (Kompendium). Verbund Selbstaendiger Finanzdienstleister.